

GOVEDARSTVO ISTOČNE SLAVONIJE U 18. I 19. STOLJEĆU

J. Haluška

Povijesni uvjeti

Na ovim slavonskim prostorima vladali su Turci od 1526.-1687. godine. Mirom potpisanim u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, oslobođena je cijela Slavonija i Srijem od turske okupacije i vlasti. Osijek je oslobođen 1687. godine, a 1697. godine osnovano je "Belje" kao feudalni posjed princa Eugena Savojskog.

Međutim, već 1700. godine Slavonija je podijeljena u dva upravno različita sektora. Južni dio uz rijeku Savu, tj. Slavonska Posavina kao Vojna granica, koja je imala vojničku upravu Slavonske vojne krajine, i sve do 1867. godine potpadala pod upravu Ministarstva rata u Beču.

Sjeverni dio Slavonije priključen je trojednoj kraljevini - Banskoj Hrvatskoj. Austro-ugarskom nagodbom 1867. godine Slavonija i Vojna krajina ušle su u sastav Ugarske krune Sv. Stjepana. Vojna krajina je 1871. godine razvojačena, 1882. godine pripojena Banskoj Hrvatskoj. Hrvatska se 1918. godine našla u novoj tvorevini kraljevini SHS; 1929. god. u Jugoslaviji.

Govedarstvo pri kraju Turskog doba ti nakon njega

Poljoprivredna proizvodnja u 18. i 19. stoljeću na području istočne Slavonije - slavonske Posavine i Srijema, ekstenzivnog je karaktera. U ratarstvu postoji tropolje. Proizvodnja daje niske prihode i omogućava vrlo ekstenzivnu stočarsku proizvodnju. Od ratarskih kultura sijala se pšenica, kukuruz, nešto zobi i boba, a od krmnog bilja grahorica. U Slavoniji su tada bile dvije pasmine goveda. Stoka je boravila na otvorenom i živjela od paše (kao osnovne hrane u govedarstvu). Goveda, nedovoljna timarena, pasla su na prostranim pašnjacima i poljima poslije žetve žitarica i berbe kukuruza, na površinama ugara, te na ostalim niskim podvodnim neobrađenim površinama. Dakle, goveda su se gajila u vrlo lošim uvjetima držanja, smještaja i loše hranidbe. Koncentrirana krmiva su nepoznanica.

Josip Haluška, dipl. ing., Hrvatski stočarsko selekcijski centar Zagreb.

Držanje, timarenje i hranidbu goveda u Slavoniji opisao je putopisac F. W. Taube, kraljevski i carski pravni savjetnik iz Beča, koji je boravio u ovim krajevima i pisao o stočarstvu, općem stanju gospodarstva i uvjetima življenja u tri tadašnje županije - virovitičkoj, požeškoj i srijemskoj.

Taube (1777.) u svojoj knjizi "Historijski i gospodarski opis Slavonije" piše: "Stoku ni zimi ni leti, ni danju ni noću ne gone u štale, jer ih nema i jer lenost i siromaštvo naroda ne dopušta da se štale grade". Dalje Taube kaže: "Za slabo naseljenu zemlju, čiji stanovnici ne osjećaju nikakvog nagona za radinost ne odgovara ništa bolje od stočarstva. Ona je zato glavno zanimanje Ilira u Slavoniji, koji, kao i svi surovi narodi pretpostavljaju tromi pastirski život svakom drugom načinu življenja. Najveće blago zemlje sastoji se u stočarstvu, koje je jako razvijeno".

Matija Antun Reljković (1732.-1798.) kapetan slavonske vojne granice koji je za sedmogodišnjeg rata upoznao i "posao na polju, timarenje marve i lipše uređenje vilajeta, nego što je moja otažbina Slavonija" ratujući postao je poljoprivredni pisac.

Izdaje poruku Slavoncima u knjizi "Satir iliti divji čovik" gdje ih poučava o boljoj obradi zemlje i brizi za stoku. Pisao je o slabom držanju i lošoj hranidbi goveda. "A od krava što ću govoriti, s tobom ovdje zaludu zboriti: Kad ti držiš sedam, osam krava, to je momče, sve istina, al u zimi da tribuješ lika ne bi našo ti u kući mlika. Kako hoćeš da ti mlika bude, kad ju nitko timarit ne znade, nego joj metneš sina u šljiviku, ja ću tebi sad kazat priviku pa i ono priko srca ždere, jer po ledi snig i kiša dere. Ako hoćeš krave ti držati i još od njih neku hasnu imati, sveži ju baš i prez teleta, ako toga i nije adeta".

Razvoj stočarstva

Dugogodišnja turska okupacija te ratna zbivanja i pustošenja, uništili su nekoć cvatuća naselja i polja plodne Slavonije i Srijema. Privreda i kultura su posve unazađene. Zato su nove austrijske vlasti poduzele niz mjera kako bi se poboljšalo stanje i životne prilike ovih pustih pokrajina, koje su bile nepristupačne i malo poznate u austrijskim zemljama i Europi. To je potaknulo brojne austrijske časnike, činovnike i stručnjake na dolazak u Slavoniju. Pomagali su svojim savjetima i pisali o ovim krajevima. Tek 1800. godine počelo se poboljšavati opće stanje i napredak poljoprivrede i stočarstva. Pašnjačke površine su se morale ograđivati i to za cijela sela ili više sela zajedno. To je bila značajna mjera poboljšanja stočarstva od strane tadašnjih vlasti. Za banovanja bana J. Jelačića (1348.-1859.) Rezolucijom 1848. godine i ukidanjem kmetstva i feudalne ovisnosti dolazi do intenzifikacije proizvodnje, posebno kod vlastelina. Dolazi do tehnološkog unapređenja - uvođenja pluga.

Preorava se dio livada i pašnjaka, a uvodi se industrijsko i krmno bilje. Struktura površina 1850. god. izgledala je: žitarice 70%, krmno bilje 4%; industrijsko bilje 1,5%, povrtlarsko bilje 7,5% i ugar 17%.

Na području Slavonije u davnoj prošlosti uzgajala se autohtona primitivna buša - maleno, sitno, jednobojno govedo.

Za vrijeme turske vlasti uvode se bivoli. U drugoj polovici 18. stoljeća uvozi se podolac iz Mađarske, koji se križa s bušom. U razdoblju od 1826.-1867. godine dolazi do većeg uvoza goveda u cijelu Hrvatsku. Na đakovačko biskupsko vlastelinstvo posredstvom biskupa J. J. Strossmayera 1853. godine uvozi se marijadvorsko i 1868. godine istočno frizijsko govedo, koje je brzo nestalo. Grof Elz Vukovarski uvozi bernsko govedo. Od 1868. do 1880. godine uvozi se na ovo područje pincgavac iz Austrije, a 1885. godine simentalac. Nakon pojave svinjske kuge 1895. god. i agrarne krize od 1873. godine kada je došlo do pada cijena žita sigurnost uzgoja goveda u Slavoniji i Hrvatskoj bila je veća. Brojno stanje goveda raste. Tako je 1880. godine u cijeloj Hrvatskoj bilo 838.000 goveda, a 30 godina kasnije 1.258.000. Povećava se potrošnja govedeg mesa i izvoz goveda. Slavonija je izvezila žitarice i živu stoku za klanje. Goveda su tjerana za Ugarsku u Nagy-Kanižu i Šopranj, a odatle su austrijski trgovci gonili goveda prema Beču, Bavarskoj, Franačkoj, Češkoj i Saskoj. Stoka se prodavala i na talijansko tržište. Podolac se tjerao preko Dalmacije u Veneciju. Utovljeni volovi su se tjeroali polako da ne izgube na težini. U 1905. godini Hrvatska je izvezla 150.000 goveda (krave + telad).

Opći razvoj poljoprivredne struke

Pored uvoza novih pasmina goveda i oživljavanja stočarstva u drugoj polovici 19. st. počela su se osnivati poljoprivredna društva, izlaziti stručni poljoprivredni listovi, kalendari i časopisi, što je utjecalo na brži razvoj ukupne poljoprivrede istočne Slavonije. Od velikog značenja za razvoj poljoprivrede bilo je "Hrvatsko-Slavonsko gospodarsko društvo" osnovano u Zagrebu 1841. godine a predsjednik je bio biskup zagrebački Juraj Haulik. "Hrvatsko-Slavonsko gospodarsko društvo" 1842. godine izdaje "List misečni" prvi stručni poljoprivredni list. Godine 1821. izlazi "Horvacki kalendar", a 1834. godine "Danica zagrebačka". Prvo gospodarsko-šumarsko učilište otvara se 1860. godine u Križevcima. Za vrijeme banovanja Ivana Mažuranića (1873.-1880) stvara se zakonodavstvo. Donosi se zakon o županijskom ustrojstvu, Zadrudni zakon, Zakon o pučkom školstvu, Zakon o zemlji, uvode se veterinarski propisi, daju se subvencije, uvodi se gruntovnica. Slavonsko gospodarsko društvo osnovano je 1875. u Osijeku.

Vijećnici Virovitičke županije 1897. godine u Osijeku donose odluku da se u istočnoj Slavoniji uzgaja podolac, a u brdskim predjelima meltalsko govedo.

Krajem 19. st. osnivaju se stočarske udruge. Prva marvogojska udruga na ovim prostorima osnovana je u Županji i Soljanima. Slavonija je 1885. godine sudjelovala na izložbi goveda u Budimpešti.

Goveda su u prošlosti bila temelj ekonomskog stanja naroda jer je obrada zemlje bila slaba. Goveda su držana kao radna, a zatim radi mesa te gnoja za oranice. Volovi su se rabili za vuču i oranje. Za mlijeko su se držale koze. Godine 1850. na području Slavonije bilo je 6.350 koza. Na području vinkovačkog kotara bilo je 680 koza i 11.000 goveda. Kada se počela poboljšavati obrada tla, bilo je potrebno veće i jače govedo za oranje. Stoga se iz Mađarske uvozi podolac, koji se križa s bušom. Tek se poslije na ova područja uvode pingavac i simentalac. Na prijelazu iz 19. u 20. st. u županiji srijemskoj bilo je licencirano rasplodnih bikova podolaca 422 i bušaka 27. Podolac je izrazito radno govedo. Prilike za uzgoj takvih ekstenzivno držanih goveda bile su povoljne zbog obilja paše, gdje su goveda držana danju i noću. Proizvodnja mlijeka bila je manje važna. Podolske se krave nisu muzle, nego je sve mlijeko posisala telad. Krave su se često telile na paši. Telad je zajedno s kravama išla na pašu. Hranidba goveda bila je jednostavna. Preko zime jedina je hrana bila slama, kukuruzovina i pljeva žitarica. Zob se davala konjima i rasplodnim bikovima. Sijeno je trebalo za konje jer je i njih bilo dosta. Za jake zime bilo je gladi zbog oskudne hrane. U proljeće, pri polasku na pašu, znalo se po koje goveče od slabosti zavaliti u blato i nije se moglo više izvući. Goveda se nisu vezala, pa su bila plašljiva i teško pristupačna. Zimi su goveda bila u torovima, ograđena granjem i šibljem, a nadstrešnice pokrivene slamom i trstikom. Goveda su bila zdrava i bez tuberkuloze i bruceloze.

Zaključak

Iz opisa prilika i načina života u Slavoniji u prošlosti, te prikaza govedarstva i njegove važnosti u to doba, vidi se da je ono igralo važnu ulogu u gospodarskom pogledu i bilo je temelj napretka i života naroda u ovim krajevima. Zapisi navedenih autora (Taubea i M. A. Reljkovića) o držanju i hranidbi goveda u istočnoj Slavoniji u drugoj polovici 18. st. i komentari tih zapisa, doprinijeli su boljem uvidu tadašnjeg stočarstva, kao i boljem razumijevanju razvoja ove grane gospodarstva u kasnijim razdobljima.